

KULA TARİHSEL KENTİNİN YİRMİNCİ YÜZYILDAKİ FİZİKSEL DÖNÜŞÜMÜNÜN MEKÂN DİZİM ANALİZİYLE İNCELENMESİ

Ela ÇİL

Mimarlık Bölümü, Mimarlık Fakültesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Beşiktaş, 34349, İstanbul
elacil@ttmail.com

(Geliş/Received: 26.12.2006; Kabul/Accepted: 08.02.2008)

ÖZET

Küçük Anadolu kentlerinden biri olan Kula, mekân dizimi (space syntax) yöntemiyle incelenmektedir. Kula, 1900'ler ve 1930'lar arası, 1930'lar ve 1970'ler arası ve 1970'ler ile 2000'ler arası olmak üzere üç döneme ayrılarak incelenmiştir. Mekân dizim analizi, bir yerleşimin açık alanlarını, en kamusal alanlardan özele doğru hiyerarşik bir sıraya dizerek bu hiyerarşik yapı üstüne insanların birbirleriyle teklifsizce bir araya gelme potansiyeli olan mevki ve hareket kanallarını anlamak başta olmak üzere, toplumsal kontrol ve mahremiyet üstüne yorum yapmamıza olanak verir. Bu makalede, Kula küçük kentinin, fiziksel ve sosyal nirengi noktaları olan dini yapıların, çeşmelerin ve tanımlı açık alanların bu hiyerarşik dizimdeki konumlarına odaklanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kula, mekân dizim analizi, kentsel dönüşüm, tarihi küçük Anadolu kentleri

SPACE SYNTAX ANALYSIS OF THE TWENTIETH CENTURY TRANSFORMATION OF KULA

ABSTRACT

Kula is a historical small town in Aegean Anatolia, which has been under preservation since the 1980s. This paper analyzes the morphology of Kula in order to understand the transformation of its spaces that are considered to be public. These spaces are the social and spatial landmarks of the town, which are the old mosques and churches, the common open spaces, and the public fountains that were closed in the 1970s.

By employing the space syntax analysis developed by the group led by Bill Hillier and Julianne Hanson, Kula is examined in three time periods in the 20th century. The first period is between the 1900s and the 1930s, the era that when Kula still manifested the formal characteristics of an Ottoman town. The second period is between the 1930s and the 1970s, the era when the new public institutions and the Izmir-Ankara highway were built. The third and the last period is between the 1970s and the end of the 20th century. This is when the preservation regulations were implemented on the town and it is also the time frame when Kula grew twice its size of the 1960s.

Keywords: Kula, space syntax analysis, urban transformation, historical small towns in Anatolia

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

Bu makalede, T.C. Kültür Bakanlığı tarafından koruma altına alınmış küçük Anadolu kentlerinden biri olan Kula'nın 20. yüzyıldaki fiziksel dönüşümü "mekân dizimi" (space syntax) yöntemiyle incelenmektedir. Mekân dizim analizi, kentsel dokuyu oluşturan sosyal mantığı anlamak, bir başka deyişle, içindeki harekete bağlı olarak fiziksel mekânın insanları bir araya getirme

potansiyelini okumak için oluşturulmuş bir yöntemdir [1]. Özellikle, bir yerleşimin bütününe ait ortak alanlar ile alt parçalarına ait (mahalli) ortak alanların karşılaştırılarak okunmasına yardımcı olan analiz, kamusal alanların kademelenmesi bağlamında yorum yapmaya olanak tanır.

Kula gibi tarihi ve kültürel öneme sahip olduğu için koruma altına alınmış yerleşimler bir yandan da hâlâ

çinde yaşanan, büyüyen ve gelişim halinde olan yerlerdir. Bu nedenle, bu özelliklere sahip yerlerin yaşadıkları dönüşümü tespit etmek ve tarihi kentin değişimlerden nasıl etkilendiğini anlamak gerekmektedir. Kula ve benzeri yerlerin içerdikleri konut tipleriyle beraber doku ve biçim analizleri ait çalışmalar vardır [2]. Mekân dizim analizinin bu literatüre katkısı, biçimsel katman ve yaya hareketi katmanı çakıştırılarak doku ve potansiyel aktivite alanları arasındaki ilişkiyi irdelemeyi mümkün kılmasıdır. Bu makalenin hedefi, böyle bir irdeleme yoluyla, Kula'da hem yeni oluşan alanlardaki kamusal potansiyellerini hem de yalıtılmış ama tarihi öneme sahip mevkileri tespit ederek dönüşüm kararlarının analitik verilere dayandırılarak alınmasına yardımcı olmaktır.

1.1. Kula (The Town)

Bir Bizans garnizon yerleşimi olması muhtemel olan Kula, 14. yüzyılda Germiyanogulları Beyliğinin, 15. yüzyılın sonunda da Osmanlı Devleti'nin idaresine geçmiştir. 18. yüzyılda tam teşekküllü çarşısıyla bir küçük Anadolu kenti olan Kula'da, sekiz han, on bir çeşme ve cami, üç okul olduğu belirtilmektedir [3]. 20. yüzyılın başında Kula'nın on bir mahallesinden ikisi Rum/Hıristiyan nüfusa sahipti ve bu topluluğa hizmet eden üç kilisesi vardı. Bugün iki kilise (Aya Yorgi ve Meryem Ana Kiliseleri) yıkıntı halinde durmaktadır.

Kula, köylerinin artı ürününü, eğitim, dini hizmetler ve el sanatlarıyla değiş tokuş eden ve sosyal anlamda kent ile kır arasında kasaba karakterine sahip bir yerleşimdir. 20.yüzyılın ikinci yarısından sonra bölgedeki yerini kaybetmeye başlayan Kula, ekonomik ve politik öneminin yerine kent dokusunun korunmasıyla gelen kültürel önemi koyma savaşı vermektedir. Bazısı volkanik olan dağlarla çevrili bir çanak içinde yer alan kasabaya günümüzde, Ankara-İzmir otoyolluyla ulaşılır. Çoğu düz alana yerleşmiş olan mahallelerden bazıları kuzey ve kuzeybatı bölgesinde az da olsa giderek yükselen alanlarda kurulmuştur. Eski iki Rum Mahallesi ve Taş Mahalle görece daha yüksekte olan bu mahallelerdir. Kula, plansal olarak Osmanlı yerleşimindeki tipik çarşı-mahalle ayrımını sergiler. 2000'lerdeki Kula'nın merkezinde yer alan tarihi çarşı 20.yüzyılın başında aslında kasabanın batısında yer almaktaydı ve çarşı ana caddesi, o zaman tek olan kasabanın Alaşehir girişiyle doğrudan bağlantı kuruyordu. Bugün çarşı, geometrik anlamda kentin merkezi durumuna gelmiştir.

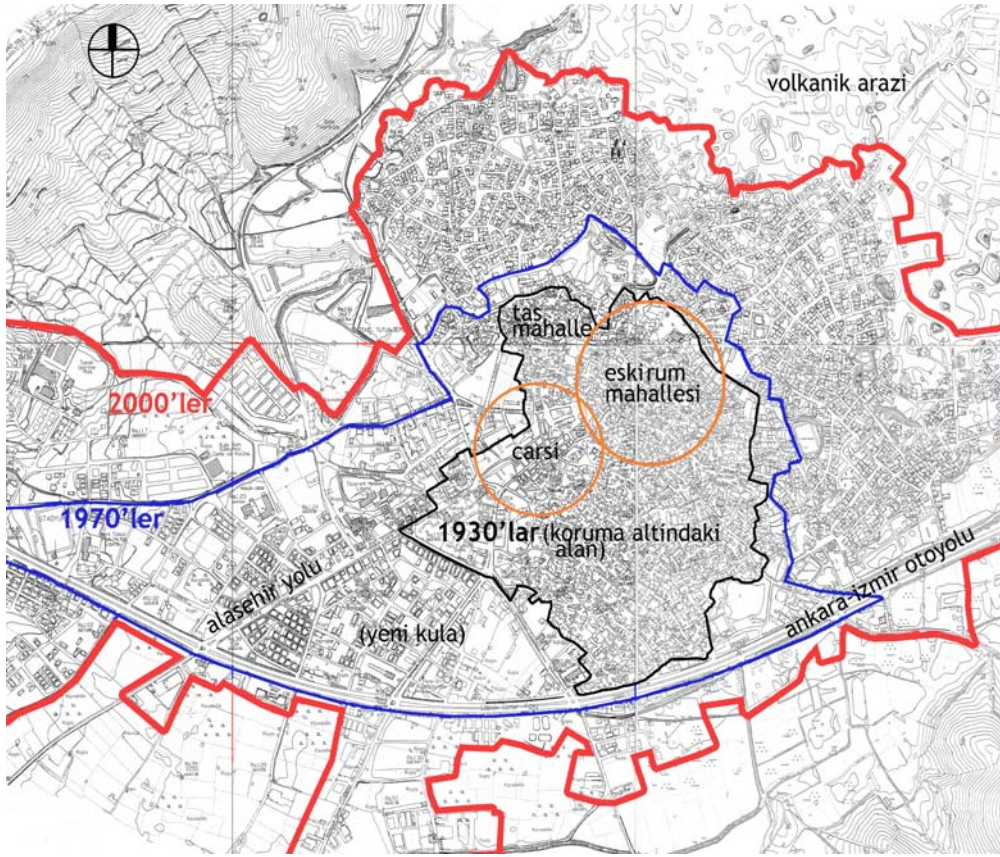
Tarihsel belgelerden ve kent analizlerinden anlaşıldığı kadarıyla Kula; 14., 18., 19., ve 20.yüzyıllarda değişiklik yaşamıştır [3]. Bu makalede, 20.yüzyıldaki değişimler, üç ana tarihsel dilime ayrılarak ve bu zaman dilimleri birbirleriyle karşılaştırılarak incelenmiştir. Birinci dönem, 1900 ile 1930 arasındaki zaman dilimidir. Bu dönem, 19.yüzyılın ikinci yarısındaki Tanzimat dönemine ait dönüşümün hâlâ okunduğu ama bir yandan

da Cumhuriyetle birlikte gelen yeni kurumların yer almaya başladığı bir dönemdir; ayrıca bu dönem, İzmir-Ankara karayolunun inşasından önceki Osmanlı karakterine ait son dönem olarak kabul edilebilir (Şekil 1). İkinci dönem, 1930 ile 1970 arasındaki kentsel koruma kurallarından önceki son dönemdir. Bu dönemdeki en etkili değişim İzmir-Ankara karayolunun yapılması ve karayolunun kent büyümesini kendine doğru çekmesidir. 1970 ile 2000 arası yılları kapsayan üçüncü dönem ise, T.C. Kültür Bakanlığı kentsel koruma kurallarının yürürlükte olduğu ve Kula'nın 'tarihi kent'in dışına büyüdüğü zaman dilimidir. Bu dönemdeki değişimin kendinden önceki değişimlerle farkı büyüktür. 1970-2000 arası otuz yıllık dönemde Kula, 1950lerdeki yerleşim alanının iki katı büyümüş, çoğu yeni bölgelerdeki sokak dokusu tarihi kentten keskin bir şekilde ayrılmıştır.

Bu dönemdeki önemli bir başka değişiklik de tarihi çeşmelerin kapatılması olmuştur. Kula'daki çeşmeler, Anadolu'da nadir olarak görülen yer kotundan aşağıda konumlanan avlulardan kullanılırlardı. Basamaklarla inilen on bir çeşmeden 21.yüzyıla sadece biri (Eski Çeşme) kalmıştır. 1970'lerde diğer tüm çeşme boşluklarına moloz doldurulmuş ve üstleri asfaltla kapatılmıştır. Gene aynı dönemde "eski Kula"nın çevresine yeni mahalleler kurulmuştur. Otoyol ile çarşı alanını bağlayan üç ana caddenin çevresi "yeni Kula" olarak adlandırılır olmuş ve "eski Kula"dan pek çok aile bu bölgedeki yeni konutlara taşınarak "içerdeki" evlerini köylerinden Kula'ya göçenlere satmış ya da kiraya vermişlerdir. "Yeni Kula," koruma altındaki tarihi yerleşimden görsel nitelikleri açısından farklıdır.

1.2. Mekân Dizim Analizi (Space Syntax Analysis)

Mekân dizim analizi, fiziksel kompozisyonun biçimsel özelliklerinden farklı olarak yerleşim kurgusunun insanları bir araya getirme potansiyelini anlama amaçlı kurgulanmış bir yöntemdir [4]. Bu amaçla, dijital ortamda açık alanların içine görüş aksları (lines of sight) çizilir ve bu aksların keşimleri karşılaştırmalı hesaplanır. Bu hesaplama, bir yerleşimdeki açık alanları, içinden insanların en sık geçtiği mekânlardan daha az insanın bulunma olasılığı olan alanlara doğru hiyerarşik bir biçimde dizer. İnsanların bir arada olma (co-presence) potansiyelinin en fazla olduğu açık alanlar (sokaklar ve meydanlar) bütünleşikliği [5] (integration) en yüksek olan mevkilerdir; az insanın bulunma olasılığı olan mekânlar ise yalıtılmış (segregated) olarak adlandırılır. Dijital ortamda yapılan analizlerin sonunda en bütünleşik görüş akslarından en yalıtılmış olanına doğru renklerle kodlanmış yeni bir harita ortaya çıkar. Bu makalede ele alınan veriler, Kula Belediyesi harita arşivinden elde edilen paftaların Georgia Institute of Technology lisanslı Spatialist adlı bilgisayar programı kullanılarak analiz edilmesiyle elde edilmiştir [6].

Şekil 1. Kula'nın üç döneme ait yerleşim sınırları (Boundaries of Kula in three periods of the 20th Century.)

Kent bağlamındaki analizde potansiyel hareket şebekesini açıklamak üzere en az iki farklı ölçek dikkate alınır. Bu iki ölçekten, makro analiz tüm yerleşimin bütünleşme değerini verirken, mikro analiz ise yerleşim içindeki mahallî bütünleşme değerlerini verir. Makro analiz, teknik olarak herhangi bir aksın diğer tüm akslarla mesafesini dikkate alıp tüm sistemde ne kadar bütünleşik ya da yalıtılmış olduğunu incelerken mikro analiz, her aksın kendisinden üç adım uzaklıkta olan akslar içindeki değerini araştırır. Aslında, makro analiz sadece yerleşim sakinlerinin birbirleriyle bir araya gelmesine değil, aynı zamanda ziyaretçilerle karşılaşma olanağının bulunduğu alanları da açığa çıkarır. Mikro analiz ise, mahalli örüntülerin kendi aralarındaki hiyerarşisini belirler ve daha çok yerleşimde ikamet edenlerin birbirine rastlama olanağının fazla olduğu alanları gösterir. Bu makalede, alan çalışması olarak seçilen Kula tarihi kentinin analizi de bu kriterlere göre yorumlanmaktadır.

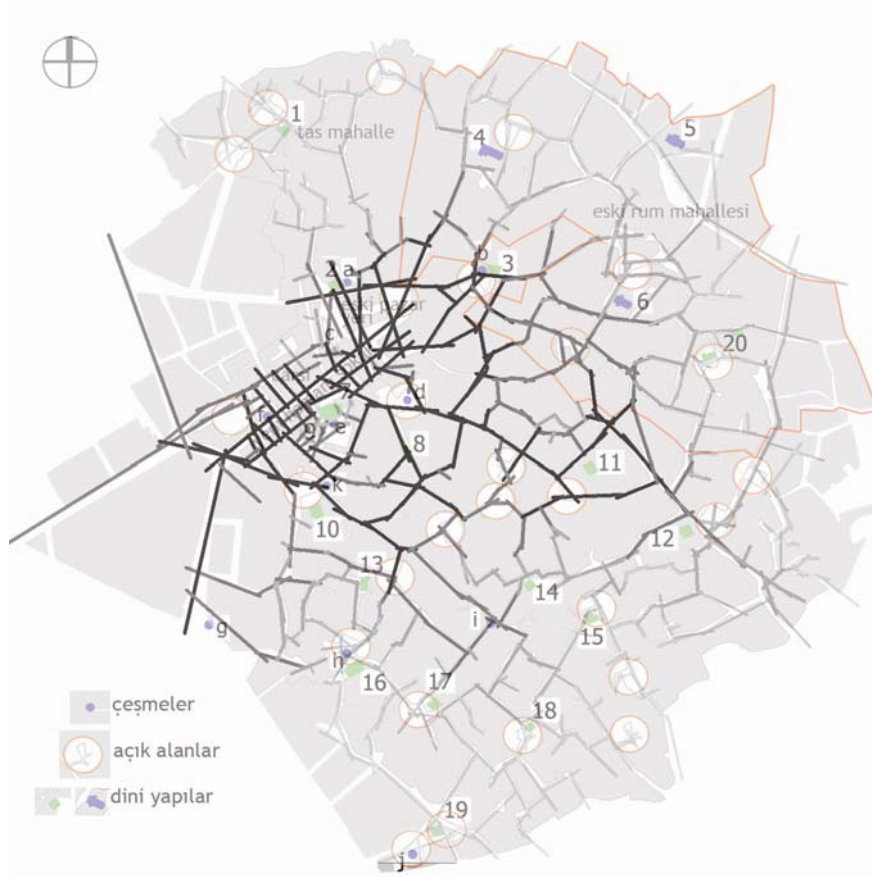
2. KULA'NIN MEKÂN DİZİMSEL ANALİZİ (SPACE SYNTAX ANALYSIS OF KULA)

Bu bölümde Kula'nın 20. yüzyıla ait üç farklı dönemdeki fiziksel değişimi, mekân dizim analizi yöntemiyle hem makro hem de mikro ölçeklerde ele alınmaktadır. Sokakların kamusal alanlardan özele doğru değişen niteliklerinin yanı sıra, bu hiyerarşi içinde dini yapıların, açık alanların ve çeşmelerin yerleri de incelenmiştir.

2.1. Birinci Dönem: 1900 – 1930 Arası (The First Period: Between 1900 and 1930)

Birinci dönemin makro ölçekli analizi incelendiğinde, bütünleşiklik gösteren bölgelerin Kula'nın batı bölgesindeki çarşı alanından kentin diğer bölgelerine ışınsal olarak dengeli dağıldığını göstermektedir (Şekil 2). Yalıtılmış bölgeler, kasabanın 19. yüzyılda (yüksek bütünleşiklikte olan alanla kıyaslandığında daha yeni oluşmuş olan) kuzey, güney ve doğu mahallelerinde yoğunlaşmıştır. Bütünleşikliği en yüksek olan bölgeyle orta değerlere sahip olan kentin iç bölgelerini kuzeydoğuya, güneydoğuya ve güneye uzanan üç hat birbirine bağlamaktadır. Bu üç hattın bitiş noktaları kuzeydoğuda Eski Cami, güneydoğuda Hacı Abdurrahman Camii ve güneyde de Kurşunlu Camii'dir.

Kentin içindeki en bütünleşik sokaklar, Hacı Abdurrahman Camii mevkiisini çarşıdaki ana caddeyle bağlayanlardır. Bu sokak, aynı zamanda Kula'ya Türklerin yerleştiği dönemde kentin kalbini oluşturan Çarşı Camii ve onun arkasında yer alan ama 1970'lerde yıkılmış olan medreseyle günümüzde bulunmayan eski hamam arasında yer almaktadır [7]. Hacı Abdurrahman Camii'nin 16. yüzyılda kurulan ikinci merkezin odağı olduğu da düşünüldüğünde bu bağlantı hattı daha da anlam kazanmaktadır. Nerdeyse aynı bütünleştirme değerine sahip olan bir diğer hat, çarşı içinde kasabalılar tarafından Ana Cadde olarak adlandırılan Yeni Hamam Sokaktır. Bu cadde de

1	Taş Mahalle Cami	11	Hacı Abdurrahman Cami	a	Paşa Çeşme
2	Paşa Cami	12	Soğukkuyu Cami	b	Eski Çeşme
3	Eski Cami	13	Necipler Cami	c	Tuz Çeşme
4	Aya Yorgi Kilisesi	14	Hacı Recepler Cami	d	Ağa Çeşme
5	Üçüncü Kilise	15	Taşkuyu Cami	e	Çırçır Çeşme
6	Meryem Ana Kilisesi	16	Karakavuk Cami	f	Vakıf Çeşme
7	Çarşı Cami	17	Zincirli Cami	g	Alan Çeşme
8	Yuvalı Cami	18	Tahtalı Cami	h	Buruşuk Çeşme
9	Demirci Mescidi	19	Yeni Cami	i	Hocacı Çeşme
10	Kurşunlu Cami	20	Zaferiye Cami	j	Yeni Çeşme
				k	Beş Lüleli Çeşme

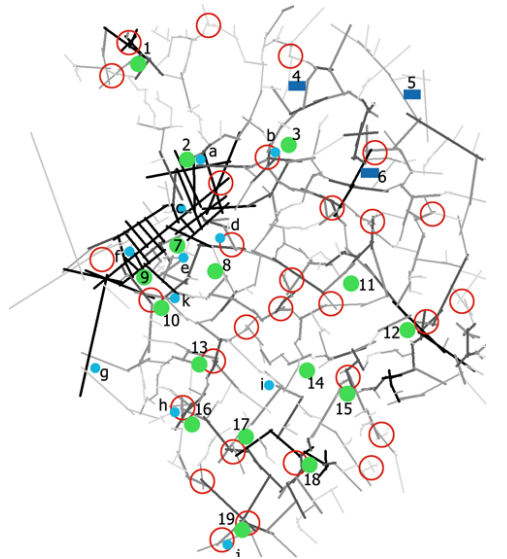
Şekil 2. Kula birinci dönem: yapı adaları, tarihi yapılar ve mevkileriyle çakıştırılmış makro analiz (Kula, first period: building enclaves, historical buildings, and sites juxtaposed with the macro analysis)

kentin o dönemdeki ana girişi ile başlar ve eski ekin pazarı ile sona erer. Bu cadde aynı zamanda, ızgara dokusuna sahip çarşı içindeki pek çok yan sokakları halen birbirine bağlayan en güçlü hattır. Makro ölçekteki analize göre 20.yüzyılın ilk çeyreğinde kent sakinlerini hem birbirleriyle hem de yabancılarla kaynaştırma potansiyeline sahip bölge çarşısıdır. Bütünleşik sokak ve açık alanların, 1900'lerin Kula'sındaki gibi tek bir alanda yoğunlaşması kasaba halkına buluşulacak ortak bir nokta, kendiliğinden bir araya gelenecek bir yer imgesini sunduğunu söyleyebiliriz. Sadece aktivitelerin düzenlenmesi açısından değil aynı zamanda kent kimliği açısından da önemli alan çarşısıdır. Ancak çarşı, 1970'lere kadar sadece erkeklerin kullanımında olan ekonomik ve sosyal bir aktivite merkeziydi. Bu bağlamda, mekân dizim analizi ile o dönemin sosyal pratikleri arasında bir uyumsuzluğun da ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bütünleştirme değeri en yüksek olan çarşı bölgesi bir

anlamda, bölge köylüsünün artı ürününü kasabalının ürettiği zanaat ürününü ya da kentten getirdiği mallarıyla değiş tokuş ettiği bir pazaryeridir. Bu aktivite ayrıca, uzun yıllar bölgenin tek Cuma namazının kılındığı Kurşunlu Camii'nin varlığıyla da desteklenmiştir. Bu bağlamda, 1970'lere kadar çarşıya kadınların çıkışına getirilen toplumsal yaşamın, sadece kadınlarla Kulalı erkeklerin iç içe olmasını engellemek için değil, aynı zamanda kadınların yabancılarla bir araya gelme olasılığını da azaltmak için olduğu yorumu yapılabilir. Sosyal pratikleri bilmeyen bir gözün mekân dizim analizini değerlendirmesi, yabancıların, sistem tarafından kademeli olarak kentin içine sokuldukları yönünde olabilir. Peponis'in de belirttiği gibi, bütünleşikliği yüksek bir bölgenin etrafındaki bölgeleri birbirine bağlama özelliğinin yanı sıra, merkezi çepere bağlama özelliği de varsa, yaya hareketinin ve farklı alanlarda değiş tokuşun da merkezden çepere doğru yayılma

özelliği gösterdiğini söyleyebiliriz [8]. Bu yoruma bağlı olarak, gözlemlenen olgunun tersi de iddia edilebilir ve 1900'lerde Kula'ya gelen yabancıların iç mahallelere doğru hareketinin mekân dizimindeki hiyerarşi tarafından kademeli olarak kontrol edildiği varsayılabilir.

Aynı dönemin mikro analizi, makro analizde bütünlüklüğü yüksek olan sokakların mahalle bazında da en bütünlüklü sokaklar olduğunu göstermektedir (Şekil 3). Kent bütününde (makro analizde) yalıtılmış olduğu halde mahalli ölçekte (mikro analizde) bütünlüklü sokaklar görece azdır. Bu sokaklar kentin dışı doğru uzanmaktadır. Ayrıca, makro analizde bütünlüklüğü yüksek olan bazı sokakların mikro analizde değerlerinin düştüğü de gözlenmektedir. Mikro analizde bütünlüklüğü değeri azalmış olan bu sokaklar özellikle, Necipler Camii'ni ve Hacı Abdurrahman Camii'ni saran, Kurşunlu Camii ile Hocacı Çeşme'yi bağlayan ve eski ekin pazarını Aya Yorgi Kilisesi'ne bağlayan sokaklardır. Mikro analizde yüksek ama makro analizde değeri düşük olan kent mekânları göreceli olarak o alanlara

1 Taş Mahalle Cami	a Paşa Çeşme
2 Paşa Cami	b Eski Çeşme
3 Eski Cami	c Tuz Çeşme
4 Aya Yorgi Kilisesi	d Ağa Çeşme
5 Üçüncü Kilise	e Çırçır Çeşme
6 Meryem Ana Kilisesi	f Vakıf Çeşme
7 Çarşı Cami	g Alan Çeşme
8 Yuvalı Cami	h Buruşuk Çeşme
9 Demirci Mescidi	i Hocacı Çeşme
10 Kurşunlu Cami	j Yeni Çeşme
11 Hacı Abdurrahman Cami	k Beş Lüleli Çeşme
12 Soğukkuyu Cami	
13 Necipler Cami	
14 Hacı Recepler Cami	
15 Taşkuyu Cami	
16 Karakavuk Cami	
17 Zincirli Cami	
18 Tahtalı Cami	
19 Yeni Cami	
20 Zaferiye Cami	

Şekil 3. Kula, 20.yy birinci dönem mikro analiz (Kula, first period, micro analysis)

yakın ikamet edenleri birbiriyle buluşturma potansiyeline sahip yerlerdir. Bir diğer yandan, erken 20. yüzyılın mekân dizim analizi on beş camiden yedisinin en bütünlüklü yerlerde, üçünün ise bütünlüklü değerlere sahip mevkilerde bulunduğunu göstermektedir (Tablo 1). Kurşunlu, Çarşı, Yuvalı ve Hacı Abdurrahman Camilerinin bütünlüklüğünün sadece makro seviyede yüksek olması ise, daha çok kasaba bütününe ve hatta dışardan gelenlere hizmet etmek üzere yapıldıklarını düşündürmektedir. Hem makro hem de mikro seviyede yalıtılmış bir bölgede yer alan Necipler Camii'nin durumu ise belki sözlü tarihle edinilen bilgilerin yardımıyla açıklanabilir. Necipler Camii'nin daha önceleri Necipler ailesinin gözetiminde bir tekke olduğu düşünülürse belki de ne kasabayla ne de mahalleyle bütünlüklü kaygısında bulunmayan daha özel konumda bir yapı olduğu düşünülebilir [8].

Aya Yorgi ve Meryem Ana Kiliselerine ise bütünlüklüğü yüksek sokaklarla ulaşıldığı görülmektedir. Meryem Ana Kilisesi mikro düzeyde de bütünlüklü bir bölgede yer aldığı halde Aya Yorgi Kilisesi aynı mahalli değerlere sahip değildir. Üçüncü kilise ise sadece mikro düzeyde bütünlüklü değerlere sahipken makro düzeyde yalıtılmış bölgede konumlanmaktadır. Böylece, üç kilise arasında Meryem Ana Kilisesi'nin daha etkin ya da dışı açık bir yerleşimde olduğunu düşünebilmekteyiz. 1900'lerin başında üçüncü kilisenin çevresinde fazla yapı olmaması ve analiz sonuçlarında yalıtılmış bir bölgede yer alıyor olması kilisenin yeni kurulacak Rum mahalleleri için çekim noktası olarak tasarlanmış olduğunu düşündürmektedir.

Kula'nın yeraltı çeşmelerinin hem kasaba genelinde hem de mahalli düzeyde en bütünlüklü mevkilerde yer aldıklarını görmekteyiz. On bir çeşmeden sadece ikisi makro düzeyde yalıtılmış mevkidedir ancak bunlar da mikro düzeyde bütünlüklüdür. Kasaba içindeki otuz dokuz tanımlı açık alanın bütünlüklü ve yalıtılmış bölgeler arasında dengeli dağılmış olduğu gözlenebilir. Makro analize göre yirmi kentsel açık alan, görece kasabanın daha özel bölgelerindedir.

2.2. İkinci Dönem: 1930 – 1970 Arası (The Second Period: Between 1930 and 1970)

İkinci dönemin makro ölçekli analizinde kasabanın bütünlüklü merkezinin güneybatıda açılan yeni yollara doğru kayarak mahallelerden uzaklaştığı görülmektedir. (Şekil 3) Ayrıca, çarşıdaki Ana Cadde hâlâ bütünlüklü değeri en yüksek sokak olsa da 1950'lerde açılan Ankara-İzmir karayolu da ona yakın bütünlüklü değerdedir. Otoyol, insanları bir araya getirme potansiyeli olmayan bir mekân olsa da, kasabanın çevresini sararak yerleşimin içine pek çok yeni giriş yolları açılmasına olanak hazırlaması nedeniyle bütünlüklüğü yüksek bir hat olarak çıkmaktadır. Bu yollar, kasaba içindeki yol şebekesinin hiyerarşisini değiştirmiş, eskiden tek olan

ana girişe pek çok alternatif sunarak bir yandan da daha sonraki yıllarda gerçekleşecek olan yapılaşmanın önünü açmıştır.

Kentin büyümesi ve açılan yeni yollarla birlikte 1900'lerde bütünleşik alanlarla yalıtılmış alanları birbirine bağlayan ara değerlerdeki pek çok geçiş bölgesi eski değerlerini kaybederek bu dönemde daha yalıtılmış alanlara dönüştüklerini görmekteyiz. Buna karşın, daha önce yalıtılmış durumda olan güneydoğudaki mahalleler açılan bu yeni yollarla bütünleşikliği yüksek duruma gelmişlerdir. Bu dönemde göze çarpan başka bir değişiklik ise, daha önce hem makro hem de mikro ölçekte yalıtılmış olan iki bölge, Taş Mahalle Camii ve Karakavuk Camii'nin kuzeyinde yer alan sokakların, bütünleşik değerlere sahip olmasıdır.

Aynı dönemde camilerin de bütünleşiklik değerlerinde ve bu nedenle birbirleriyle olan hiyerarşik ilişkilerinde bir değişim olduğunu gözlemliyoruz (Tablo 1). Necipler ve Hacı Recepler Camilerinin mevkileri makro seviyede daha bütünleşik olurken Hacı Abdurrahman Camii, buluşma noktası olarak önemini yitirmiştir. Buna karşın, Yeni Camii, yüzyılın ilk çeyreğinde sadece mahalli önemde bir noktadayken 1940'larda hem makro hem de mikro seviyede bütünleşik bölgede yer almaktadır. Daha önceden hiçbir seviyede bütünleştirme değerlerine sahip olmayan Tahtalı Camii de artık mikro seviyede etkin bir bölgedir. 1950'lerde eski bir Rum evinden dönüştürülen Zaferiye Camii ise mahalli olarak bütünleşik bir bölgede yer almaktadır. Kasabaya eklenen yeni yollarla işlevi değişen kiliseler de bütünleşiklik değeri düşen bölgelerde kalmıştır. Tütün deposu olarak kullanılmaya başlayan Meryem Ana Kilisesi mikro seviyede bütünleşik bir alanda bulunurken tiyatroya dönüştürülen Aya Yorgi Kilisesi ise iki seviye de daha yalıtılmış bir bölgede kalmıştır. Aslında, hareket ekonomisi açısından eski kiliselerin işlevlerinin de yanlış seçilmiş olduğunu böylece gözleyebilmekteyiz. Çünkü, Aya Yorgi Kilisesi yerine Meryem Ana Kilisesi'nin tiyatroya dönüştürülmesi aktivitenin daha merkezi ve daha çok kasabalının katılımını davet eden bir noktada gerçekleştiriliyor olmasını sağlayacaktı.

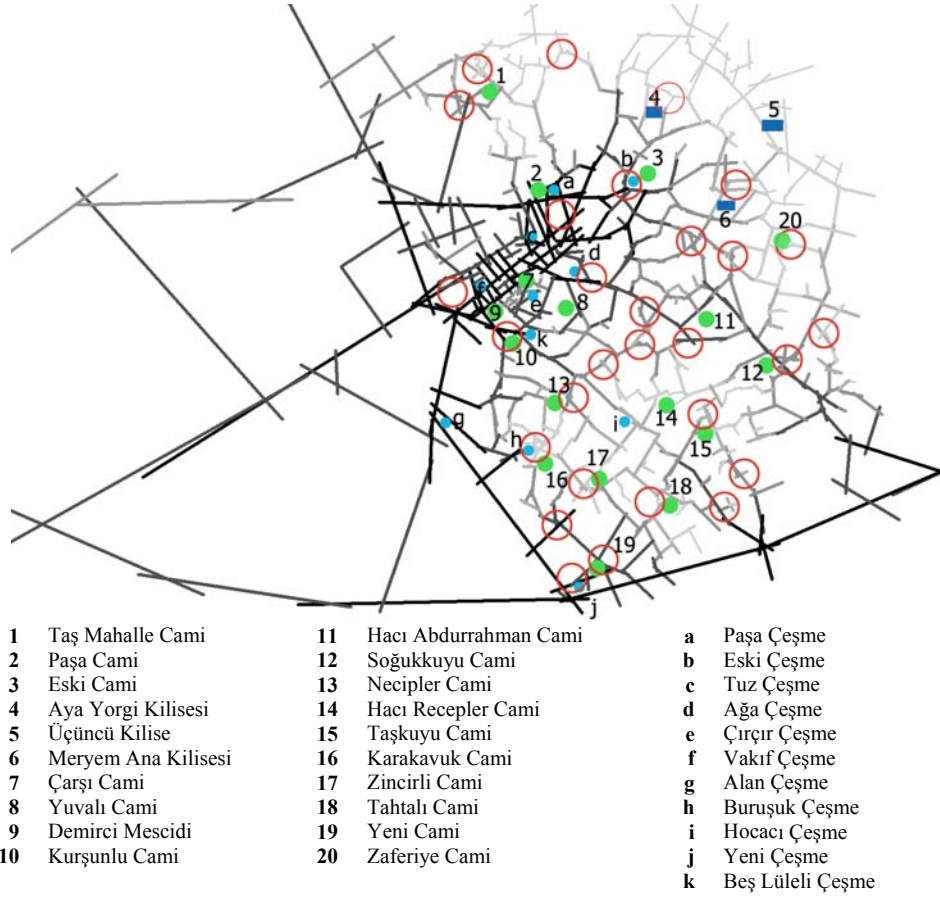
On bir çeşme arasında, Çarşı Camii'nin arkasındaki ÇırÇır Çeşme ve Alan Çeşme'nin mevkileri daha yalıtılmış bölgeler haline gelirken, Yeni Cami gibi Yeni Çeşme de eskiden sadece mahalli bir merkezdeyken bu dönemde makro seviyede de bütünleşik bir bölgede yer alır olmuştur. Açık alanların pek çoğu, bu mekânsal değişikliklerle makro seviyede daha yalıtılmış bölgeler olmuşlardır. Bunların arasında Taş Mahalle Camii'nin güneyinde yer alan Aşağı Kuyu Meydanı bu dönemde de bütünleşik bir mevki olarak gözükmektedir. Mekânsal olarak pek çok merkezi yere yakın olmakla birlikte

topografik nedenlerle görsel olarak sınırlanmış olan bu alan Taş Mahalle halkının bayram kutlama ve oyun alanı olarak kullanılmagelmiştir.

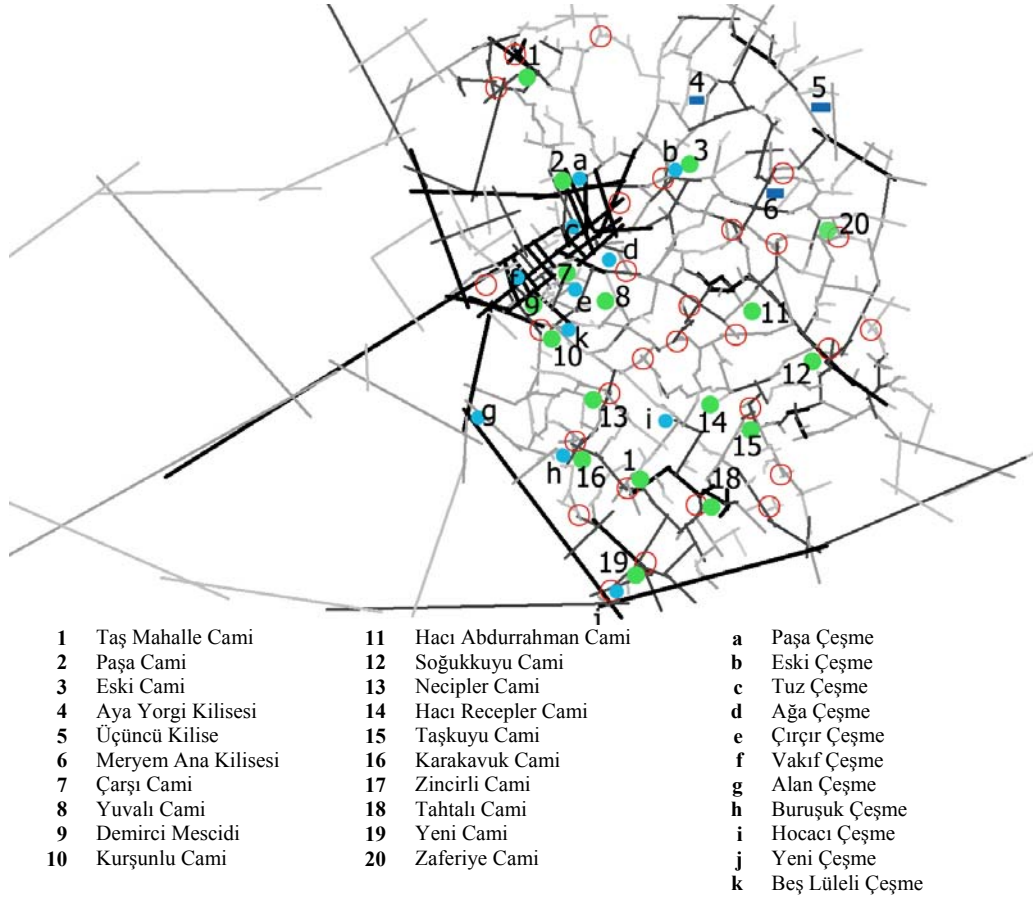
Bu yıllardaki yerleşim örüntüsünün mikro düzeydeki analizi makroda da olduğu gibi daha önce yalıtılmış bölgelerin kent dokusuyla bütünleşmeye başladığıdır. Dahası eskiden kopuk olan bütünleşik sokaklar, birbirleriyle de bağlanmaya başlamıştır (Şekil 4). Bir başka deyişle, mahalli düzeyde bütünleşik olan sokaklar, kasabanın bütünüyle de daha iyi bütünleşmiş durumdadır. İkinci dönemin mikro ölçekli analizinde en bütünleşik hatların; çarşığı oluşturan pek çok sokak, çarşığı otoyola bağlayan ana caddeler, kasabanın içinden çeperlerine doğru yönelen bazı sokaklar ve otoyolun güneydoğu bölümü olduğunu görebiliriz. Kasaba içinde mahallelerin kalbini oluşturduğu düşünülebilecek alanlar da bütünleşik değerlerdedir. Görece bütünleşik sokakların da kasaba içinde dengeli dağılmış olduğu söylenebilir. Ancak, bir önceki dönemde Eski Cami'nin mahalli potansiyeli düşmüş, lokal etkinlik potansiyeli daha az olan Çarşı ve Kurşunlu Camii'lerin değerleri artmıştır. Mikro ölçekte yalıtılmış mevkilerde yer alan cami sayısı ikidir; birinci dönemde de olduğu gibi, bu sayı makro ölçekteki sayıyla karşılaştırıldığında düşüktür. Mikro ölçekte yalıtılmış mevkide olan çeşme yoktur.

2.3. Üçüncü Dönem: 1970 – 2000 Arası (The Third Period: Between 1970 and 2000)

Üçüncü dönemin makro ölçekli analizinde, çarşı halen en bütünleşik alanlardan biri olarak görünmekle birlikte bütünleşik bölgelerin bir leke olarak artık güneydeki otoyol ve çevresiyle çakışır hale geldiğini görmekteyiz (Şekil 5). Ayrıca, otoyolla eski kent merkezini birleştiren ve yukarıda da bahsedilen iki bulvar, artık kasabanın en bütünleşik iki hattı durumundadır. 20.yüzyılın ilk çeyreğindeki kentin bütünleşik doğu-batı aksı etkinliğini yitirmiştir. Bu dönemde, önceki dönemlerden farklı olarak, bütünleşik alanlardan yalıtılmış olanlara doğru giderek azalan bir hareket sisteminden ziyade, farklı bütünleşiklik değerlerinde ve birinden diğerine aniden geçiş yapan bir sistemin var olduğu okunmaktadır. 1900'lerin başında, eski mahallelerin bütünleşiklik değerleri açısından birbirine eşit olmadığını, bütünleşiklik değerinin yüksekten düşüğe doğru, kasabanın batısından ışınsal ve hiyerarşik olarak diğer yönlere dağıldığını görmekteydik. 1990'larda, büyümüş olan tüm ilçeye değil de, 1900'lerdeki sınırlarıyla tarihi kente baktığımızda bu sokak hiyerarşisi bir tek eski Kula ile kuzeyde ve doğudaki yeni mahalleler arasındaki yeni mahalleler arasında gözlemlemek mümkündür.

Şekil 4. Kula, ikinci dönem; makro analiz (Kula, second period, macro analysis)

Şekil 5. Kula, ikinci dönem; mikro analiz (Kula, second period, micro analysis)

Bu dönemde, on beş camiden dokuzu bütünlük mevkilerdeyken Hacı Abdurrahman, Necipler ve Hacı Recepler Camileri daha önceki değerlerini kaybederek artık yalıtılmış mevkilerde bulunur olmuşlardır (Tablo 1). Taş Mahalle Camii ve Yeni Camii ise, eskiden sadece mikro ölçekte bütünlükken bu dönemde makro ölçekte de bütünlük mevkilerde yer alır olmuşlardır. 1950'lerde bir Rum evinden dönüştürülen Zaferiye Camii, bir önceki dönemde sahip olduğu lokal değeri de kaybederek her iki ölçekte de yalıtılmış bir mevkidedir.

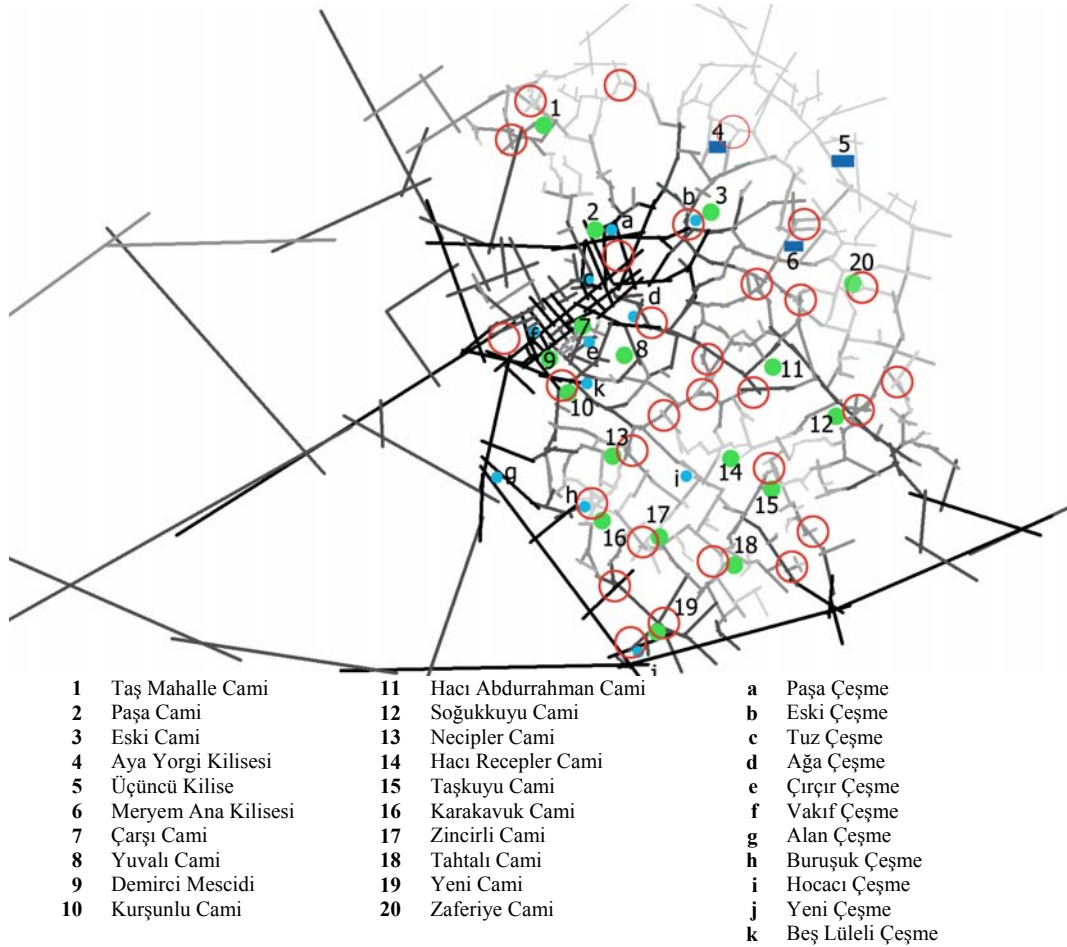
Eski kilise yapıları, 20.yüzyılda giderek kamusal önemlerini kaybetmişlerdir. Sadece üçüncü kilise, eğer halen ayakta duruyor olsaydı, kuzeye doğru büyüyen Kula'yla yeni Kula'yı birbirine bağlayan görece bütünlük bir alanda yer alıyor olacaktı. Gene, eğer çeşmeler açık olsaydı, on bir çeşme içinde bu dönemde bütünlük değeri sadece Hocacı Çeşme kaybetmiş olacaktı. Ayrıca, 20.yüzyılın başında sadece mahalli önemi olan Yeni Çeşme de bu dönemde bütünlük bir mevkide bulunacaktı.

Üçüncü dönemin makro ölçekteki mekân dizim analizinde 1950'lerde bütünlük olan hiçbir açık alanın insanları bir araya getirme potansiyelinde 2000'lerde düşüş olmamış, tersine, yeni bağlantıların

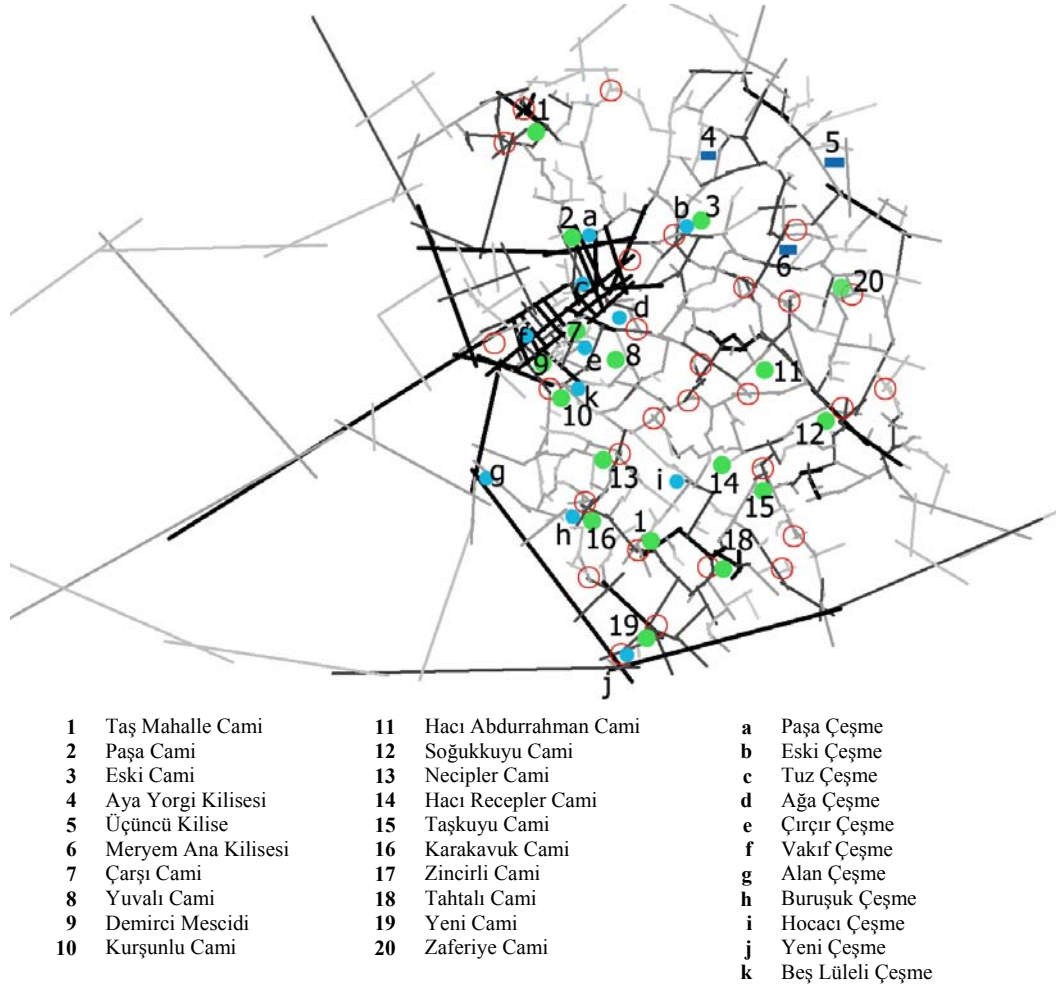
etkisiyle üç açık alan yalıtılmışlıktan çıkarak bütünlük mevkilere dönüşmüştür.

Mikro ölçekteki analizde ise en bütünlük hatların bir önceki dönemdeki gibi çarşıdaki uzun caddeler, çarşıyla otoyolu bağlayan caddeler ve otoyolun bazı parçaları olduğunu görmekteyiz (Şekil 6). Bu dönemde ayrıca, tarihi kentle yeni oluşmuş mahalleleri bağlayan caddelerin de bütünlük değeri yüksek olduğunu ancak kasabanın eski çeperlerine serpiştirilmiş gibi durduklarını görebiliriz. Tarihi kent dokusunda ise, Meryem Ana Kilisesi kuzeyindeki, Karakavuk ve Zincirli Cami Meydanlarının en bütünlük mevkiler olduğunu söyleyebiliriz. İkinci dönemde olduğu gibi, mikro ölçekte görece bütünlük sokaklar kasaba içine dengeli olarak dağılmış gibidir. Ancak, önemli bir değişiklik olarak tarihi kasabanın kalindeki mevkilerin en yalıtılmış alanlara dönüştüğünü görmekteyiz.

Bir önceki dönem gibi otuz dokuz açık alandan yirmi yedisi bütünlüktür. Makro ölçekte yalıtılmış olduğu halde mikro ölçekte bütünlük yedi alan tanımlanabilir; buna karşın, sekiz meydan da kasaba genelinde bütünlük iken mahalli ölçekte yalıtılmış mevkilerdir.

Şekil 6. Kula, üçüncü dönem; makro analiz (Kula, third period, macro analysis)

Şekil 7. Kula, üçüncü dönem; mikro analiz (Kula, third period, micro analysis)

3. ANALİZ BULGULARININ TARTIŞMASI (DISCUSSION OF THE FINDINGS)

3.1. Açık Alanların Bütünleşikliği Açısından Tarihi Kula Kentinin Değerlendirilmesi (Evaluation of the Historical Town Regarding the Integration of the Open Spaces)

Tarihi Kula kentinin kalbi 2000'lerde etkinliğini sürdüren çarşı bölgesidir. Üç dönemin hem makro hem de mikro ölçeklerdeki analizleri çarşı bölgesinin halen yaya hareketinin önemli bir noktası olduğunu ve bütünleşikliğinin sürdüğünü göstermektedir. Bu özellikleriyle çarşı, kasabanın yerlisiyle sonradan yerleşenlerini, turistlerle yerlilerini bütünleştirme bağlamında potansiyel taşıyan etkin bir bölgedir. 1950'lerde açılan Ankara-İzmir otoyolu bir mıknaş gibi Kula'nın büyümesini kendine doğru çekmiş, daha önce bostanlık ve tarla olan alanların hızla yapılaşmasına neden olmuştur. Otoyol ile kasaba arasında açılan yeni yollar da kentin yol şebekesinin hiyerarşisini değiştirmiştir. Bu fiziksel farklılaşma, bir yandan kamusal alanlara doğru giderek derecelenmeyi değiştirirken, bir yandan da bütünleşik yolların insanları birbirleriyle kaynaştırma niteliğini besleyen aktüellerden kopuk olmasına neden olmuştur.

Otoyolun, yapıldığı dönemden itibaren bütünleşikliği yüksek bir hat olarak ortaya çıkması üstüne düşünülme değer bir noktadır. Özellikle otoyolun son on yıl içerisinde aktivitelerle beslenmeye başlanması, tarihi kenti gittikçe yerleşimin bütününden koparacak ve terk edilmeye doğru götürecektir. 1990'lardaki fiziksel değişimle birlikte tarihi kentin içinde mikro seviyede giderek daha çok yalıtılmış bölge olduğunu görmekte, tarihi kentin, kent bütününden sadece görsel anlamda değil dış mekan yaşantısı bağlamında da kopuğu sonucuna varmaktayız.

3.2. Değişen Mekân Dizimi Hiyerarşisinde Dini Yapılar ve Çeşmelerin Yeri (The State of the Religious Buildings and Water-Fountains in the Transforming Syntax of Space)

İlk dönemin makro ölçekli analiz sonuçlarına göre, on altı camiden onu bütünleşik özelliğe sahip bir konumdayken on dördü de mikro seviyede bütünleşik bölgededir. On altı camiden makro seviyede yalıtılmış olan sadece beş caminin bulunması, bunların daha çok mahalle sakinlerine yönelik yapılmış olduklarını ortaya çıkmaktadır. 1950'lerden günümüze, üç caminin makro ölçekteki bütünleşikliğinin azaldığını

ama bunun yerine daha önce yalıtılmış alanda olan bir cami alanının ise daha kamusal bir mevkiye dönüştüğünü görmekteyiz. Mikro ölçekte ise az bir değişim olmakta, iki cami mahalli değerini yitirmiş mevkilerde yer alırken ikisinin yer aldığı alanlar daha kamusal bir kimlik kazandığı görülmektedir. Böylece, camilerin hem mahalli hem de kasaba genelinde öneme sahip, hatta mahallelilerle kasabalıları bütünleştiren, okunurluğu yüksek noktalar olduklarını söylemek mümkündür.

20.yüzyılın başından bu yana camilerin çeşmelerle birlikte insanları bir araya getirme potansiyeli yüksek yapılar olarak mahalle sınırlarının da dışında tarihi kentteki tüm insanları birleriyle kaynaştırma özelliğine sahip olan yerler olduğunu görmekteyiz. Buna karşın, kiliselerin, hem kendi mahalleleri hem de kasaba geneli için aynı potansiyeli barındırmayışları azınlık psikolojisinin kentsel temsili olarak da kendini ele vermektedir. Kula kiliselerinin camiler gibi bir sosyal merkezliyetleri olmayışı sadece oraya giden kişilerin hareket alanlarına girdiklerini göstermektedir. Tarihsel veriler bize nedenlerin hemencecik iki farklı dine mensup halkın kentsel tasarım anlayışında aranmaması gerektiğini söylüyor. Osmanlı Devleti'nde Hıristiyanların 19.yüzyılın ikinci yarısından sonra yeni kilise yapma hakkı kazandıklarını düşünürsek, çoğunluk var olan yapıları dönüştürerek ya da büyük bir yapı yapmaya elverişli ilk boş alana kiliseleri yapmış olabileceklerini ihtimalini de göz önüne almamız gerekir. 20. yüzyıl başında kiliseler arasında kamusal bağlamında bir öncelik sırasının varlığı belirlense de çok keskin bir şekilde değişen dinamikler nedeniyle mekân dizimsel açıdan bu hiyerarşinin, kullanıcıları 1922'de Kula'yı terk etmemiş olsaydı nasıl bir gelişim göstereceğini tam olarak bilememekteyiz.

20. yüzyılın başında biri dışındaki çeşmelerin tümü, hem makro hem de mikro ölçekte kamusal mevkilerde yer almaktaydı. Analizlere göre çeşmeler eğer işlevlerini yitirip toprakla örtülmeselerdi, bu durum 1990'larda da devam edebileceğini görmekteyiz. Çeşmelerin fiziksel ve sosyal hayatın merkezinde yer almaları yaşayanların zihinlerinde de önemli bir imge yaratmıştır. Simgesel olarak camiler kadar önemli olmayacağı düşünülebilecek olan çeşmeler (Kula'daki çeşmelerin yeraltında oluşu imgesel bir dezavantaj olarak da düşünülebilir.) mekân dizimsel analize göre en bütünleştirici kentsel öğelerdir.

4. SONUÇLAR (CONCLUSIONS)

Bu yazıda tarihsel ve kültürel öneme sahip küçük Anadolu kentlerinden biri olan Kula'nın yirminci yüzyıldaki mekansa dönüşümü, mekan dizimsel yöntemle irdelenmiştir. Bu çalışmanın amacı, yerleşimin yaşadığı dönüşümün koruma altındaki eski kent dokusunun sahip olduğu sosyal yaşantı potansiyelini nasıl etkilediğini anlamaktır.

Tablo 1. Kula Tarihi Kentindeki Dini Yapı ve Çeşmelerin Bütünleşikliği (Integration of the Mosques, Churches, and Water Fountains in the Historical Town of Kula)

Dini Yapılar ve Çeşmeler	1900ler		1960lar		1990lar	
	Makro	Mikro	Makro	Mikro	Makro	Mikro
Taş Mah. Cami (1)		X		X	X	X
Paşa Cami (2)	X	X	X	X	X	X
Eski Cami (3)	X	X	X	+	X	+
Aya Yorgi Kilisesi (4)						
Üçüncü Kilise (5)		+		+	+	+
Meryem Ana Kilisesi (6)	+	X		X		+
Çarşı Cami (7)	X	+	X	X	X	+
Yuvalı Cami (8)	X	+	X	+	X	+
Demirci Mescidi (9)	X	X	X	X	X	X
Kurşunlu Cami (10)	X	+	X	X	X	X
H. Abdurrahman Cami (11)	X	+	+	+		+
Soğukkuyu Cami (12)	+	X	+	X	+	X
Necipler Cami (13)	+					+
Hacı Reçep Cami (14)	+	+		+		
Taşkuyu Cami (15)						+
Karakavuk Cami (16)		X		X		X
Zincirli Cami (17)		+		+		+
Tahtalı Cami (18)		+		+		
Yeni Cami (19)		X	+	X	+	+
Zaferiye Cami (20)				+		
Paşa Çeşme (a)	X	X	X	X	X	X
Eski Çeşme (b)	X	+	X	+	X	+
Tuz Çeşme (c)	X	X	X	X	X	+
Ağa Çeşme (d)	X	X	X	+	X	+
Çır Çır Çeşme (e)	X	X	+	+	X	+
Vakıf Çeşme (f)	X	X	X	X	X	X
Alan Çeşme (g)	X	X	X	+	X	+
Buruşuk Çeşme (h)		X		X		X
Hocacı Çeşme (i)	X	+		+		
Yeni Çeşme (j)		X	X	X	X	+
Beş Lüleli Çeşme (k)	X	X	X	X	X	X
Yalıtılmış Alanlardaki Cami Sayısı	6/16	2/16	8/17	2/17	8/17	3/17
Yalıtılmış Alanlardaki Kilise Sayısı	2/3	1/3	3/3	1/3	2/3	1/3
Yalıtılmış Alanlardaki Çeşme Sayısı	2/11	-	2/11	-	2/11	1/11

X bütünleşik değerlerin en üst %10una giren mevkiler; + ortalama bütünleşiklik değerinin üstündeki mevkiler

Bu bağlamda, Osmanlı kentinin sosyo-mekânsal özelliği olan çarşı ve konut bölgesinin birbirinden ayrımının 20.yüzyılın ilk yarısına kadar Kula yerleşiminin en belirgin kentsel özelliği olduğu mekân dizimsel analiz tarafından da bir kez daha doğrulanmıştır. Çarşı, 2000'lerde kasabının içiyle dışını (yerlisiyle ziyaretçiyi) bağlayan / birbirinden ayıran bir mafsallık bölge olma özelliğini yitirmişse de aktivite merkezi olmaya devam eden ve aslında bu

dönemde koruma altındaki tarihi kentle yeni yerleşim alanlarını bağlama potansiyeli taşıyan bir kamusal alan olmuştur. Ayrıca, 20.yüzyılın ilk yarısına kadar mahalleler arasında hiyerarşik bir ayırım yerine, çarşıdan çepelere doğru, gittikçe azalan bir kamusal özelliklerini görmekteyiz. Yine aynı döneme kadar, kentsel donatı öğeleri olarak kabul edilen dini yapılar ve çeşmeler de hem işlevsel hem de sosyal katmanda insanları bir araya getiren yapılar olmuşlardır. Özetle, çarşı makro seviyede bütünleştirme potansiyeline sahipken, camiler, mikro ölçekte bütünleştirme potansiyeline sahiptir. Ancak, camiler arasında çekim merkezi olma açısından bir hiyerarşiden söz edilebilir.

Tarihi kentin iç bölgelerinin 20.yüzyılın ikinci yarısından sonra giderek yalıtılmış bölgeler olmaya başladığını görmekteyiz. Bu analiz bulguları, Kula'nın sosyo-ekonomik ve demografik durumunu doğrulamaktadır. Kasabanın koruma altında olan mahalleleri giderek içi boşalan, mekan kalitesi ve konfor düzeyi düşük konutların bulunduğu bir çöküntü bölgesi olmaktadır. Bu alandaki konutlar, çoğunlukla çevre köyler göçmenler tarafından geçici bir süre için sahiplenilmekte ya da kiralanmaktadır. Eğer koruma altındaki dokunun kültür turizmi için değerlendirilmesi düşünülmeğe kendi yerlisi için bütünleştirici bir potansiyeli olmayan bu yerlerin ziyaretçiler için değerinin ne olacağı da sorgulanmalıdır.

Buna karşılık, eski kent ile onun çeperinde 1980'den sonra gelişen yeni Kula arasındaki bölgeler insanları birbirleriyle kaynaştırıcı özellikte görünmektedir. Bunlar arasında en kritik bölge Ankara-İzmir otoyolunun çevresidir. Aktivite ve görsel nitelik bakımından kent kimliğine görece daha az katkı yapan otoyol kenarlarının, insanları birbirleriyle kaynaştırma potansiyeli olan bir kent parçası olarak yeniden gözden geçirilmesi hem tarihi kentle yeni kenti bütünleştirme bağlamında, hem de aktivite ve mekân kullanımının örtüştürülmesi bağlamında önemlidir. 20.yüzyılın sonunda Kula'nın yeni sosyal mekânlarının ya da kamusal potansiyeli taşıyan alanlarına otoyol kenarının da katılması dikkate değerdir. Bu bağlamda, mekân dizimsel analiz sonuçlarının özellikle otoyol güzergahına odaklanan yerinde gözlem sonuçlarıyla örtüştürülüp kontrol yapılması gerekmektedir.

Bu çalışma sadece bir yerleşim üstüne odaklanmış olsa da yöntem ve bulguların koruma altındaki benzer yerlere de ışık tutacağı düşünülmektedir. Kula özelinde ise, sunulan analiz bulguları ve tartışmanın kent planlama kararları ve yenileme önceliklerinin belirlenmesinde yararlı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR (REFERENCES)

1. Hillier, B. Hanson, J. **The Social Logic of Space**. Cambridge University Press, Londra, 1984. Hillier, B. **Space is the Machine**. Cambridge University Press, Londra, 1996.
2. Bozer, R. **Kula Evleri**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, no. 892, 1987. Bozer, R. **Kula'da Türk Mimarisi**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1990. Tosun, Y. **Milli Mimarimizde Kula Evleri**, Ticaret Matbaacılık, İzmir, 1969. Tosun, Y. **17-19. yy'da Batı Anadolu'da Osmanlı-Türk Şehir Dokuları, Bu Dokuları Oluşturan Evler ve Korunmaları**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yay., İzmir, 1983.
3. Kula'nın kentsel tarihi ile ilgili bilgiler çeşitli kaynaklardan sentezlenmiştir: Bozer, R., **Kula'da Türk Mimarisi** Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1990. Darkot, B. "Kula" **İslam Ansiklopedisi** cilt 6, A. Adıvar, v.d. ed. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 973-976, 1955. Fersan, N. **Küçük Anadolu Kentlerinde Tarihsel Dokunun Korunması İle İlgili Bir Yöntem Araştırması**, Doktora Tezi, İTÜ, Fen Bil. Ens., 1980. Varlık, M. Ç. "16. yyda Kütahya Sancağında Yerleşme ve Vergi Nüfusu" **Belleten** cilt 52 no. 202, 115-167, 1988.
4. Mekan dizim analizinin uygulama esasları ve teorik alt yapısına dair kapsamlı bir tartışma için: Çil, E. "Bir Kent Okuma Aracı Olarak Mekân Dizim Analizinin Kuramsal ve Yöntemsel Tartışması" **Megaron** YTU Mimarlık Fakültesi e-dergisi, cilt 1 sayı 4, Aralık 2006: 218-233. http://www.megaron.yildiz.edu.tr/yonetim/dosyalar/04_03_CIL_E.pdf
5. *Integration* terimi diğer makalelerde türkçeye farklı sözcüklerle aktarılmıştır. Tümleşiklik, entegrasyon ve kaynaşıklık gibi sözcükler arasında bütünleşikliğin, analizin mantığını en iyi ifade eden sözcük olduğu düşünülmektedir.
6. Spatialist adlı bilgisayar programı, John Peponis, Jean Wineman, Sonit Bafna ve Mahmud Rashid tarafından geliştirilmiştir. Spatialist, Microstation programıyla bütünleşik olarak çalışmaktadır.
7. Tosun, İ. **Tarihi, Sosyal, Kültürel ve Turizm Yönleri ile Kula, Kula Tarihi Ve Folklor Notları** Aboloji Matbaacılık, İzmir, 1969.
8. Peponis, J. Hadjinikolau, E., Livieratos, C. "The Spatial Core of Urban Culture" **Ekistics**, cilt 30 sayı 56, 43-55. Ocak 1989
9. Çil, E. **Exploring The Construction of The Identities of Kula, A Place in Aegean Anatolia**, Doktora Tezi, University of Michigan, H.H. Rackham School of Graduate Studies, 2005.